

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه امام صادق علیه السلام

دانشکده معارف اسلامی و حقوق
پایان نامه کارشناسی ارشد
گرایش حقوق خصوصی

تکافل خانواده در فقه مذاهب اسلامی و حقوق ایران و مقایسه آن با

بیمه عمر

استاد راهنما:

دکتر محسن اسماعیلی

استاد مشاور:

دکتر محمد مهدی عسکری

دانشجو:

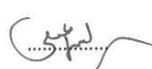

محمد امین کیخافرزانه

شهریور ۱۳۹۱

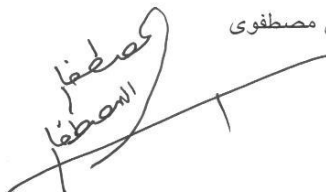
«کلیه حقوق ناشر از این اثر متعلق به دانشگاه امام
صادق علیه السلام می باشد و هر نوع استفاده از کل یا
بخشی از آن مانند واگذاری به دیگر مؤسسات، چاپ و
مانند آن منوط به اجازه کتبی از دانشگاه می باشد.»

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه محمدامین کیخافرازانه با شماره دانشجویی ۸۴۳۱۸۷۵۴۹
عنوان: «تکفل خانواده در فقه مذاهب اسلامی و حقوق ایران و مقایسه آن با بیمه عمر»
را از نظر شکل و محتوایی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته
پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضاء
۱) استاد راهنما:	دکتر محسن اسماعیلی	دانشیار	
۲) استاد مشاور:	دکتر محمد مهدی عسگری	دانشیار	
۳) استاد داور:	دکتر غلامرضا مصباحی مقدم	رئیس	 ۱۳۷۶/۶/۲۱

۴) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده: دکتر سید مصطفی مصطفوی

سید مصطفی
مصطفوی

« این پایان نامه با همکاری و حمایت

پژوهشکده بیمه

انجام پذیرفته است.»

تقدیم به

یگانه منجی عالم بشریت حضرت مهدی (عج)

باتقدیر و تشکر و آرزوی توفیق مستدام

برای پدر و دو مادر عزیز و همسر دلسوز، مهربان و فداکارم که در سختی ها و

دشواری های زندگی یار و یاورم بوده اند و دعای خیرشان همواره سبب

موفقیت ها و توفیقاتم گشته

و باعرض صمیمانه ترین سلام ها خدمت اساتید ارجمندم که هادیان سالکان و

متعلمین طریقت ربانی هستند.

(وما اوتیتم من العلم الا قليلا)

چکیده

از آغاز پیدایش انسان، امنیت خواسته او بوده است و همواره بشر در جستجوی تأمین نیازهای جسمی، فکری، اجتماعی و فردی خود برآمده است. بیمه‌های عمر نیز یکی از ابزارهای مهم تأمین خطرات پیری و فوت واز کار افتادگی افراد محسوب می‌شود اما از دید فقه عامه با مشکلاتی مثل غرر، قمار، ربا... مواجه است در این زمینه اکثر فقهاء عامه بیمه‌ی عمر را غیر شرعی می‌دانند بنابراین در کشورهای اسلامی غیر امامیه نهاد جدیدی به نام تکافل خانواده طراحی شده است که مبتنی بر اصل مهم اسلامی تعاون بر خیر و تقوی می‌باشد و طبق آمارهای رسمی نه تنها در کشورهای مسلمان بلکه در کشورهای غیر مسلمان نیز مورد استقبال قرار گرفته و همچنان در حال توسعه است. تکافل خانواده خانواده دقیقاً همان نوع پوشش بیمه عمر و بیمه زندگی را ارائه می‌دهد و تفاوت اصلی تکافل خانواده با بیمه عمر متعارف، در ساز و کارها و عملکرد تکافل خانواده است. الگوهای رایج تکافل خانواده عبارتند از الگوی مضاربه و الگوی وکالت، که هر یک دارای انواع فرعی می‌باشد در این پژوهش به واکاوی فقهی و حقوقی این ساز و کارها پرداخته و بعد از بررسی مشروعیت تکافل خانواده در فقه امامیه، بیمه عمر را از دید حقوقی و فقهی با تکافل خانواده مقایسه کنیم و در پایان به امکان سنجی فقهی و حقوقی ارائه تکافل خانواده در حقوق ایران می‌پردازیم. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که:

۱) بیمه عمر از نظر فقهاء امامیه (چه در قالب عقود معین و چه در قالب عقود غیر معین) مشروع می‌باشد. ۲) تکافل خانواده در فقه امامیه و حقوق ایران مبتنی بر دو الگوی رایج مضاربه و وکالت مشروع و قانونی می‌باشد و با توجه به اینکه کاملاً مبتنی بر نظام فقهی سنتی طراحی شده می‌تواند مکمل بیمه عمر متعارف تلقی شود.

۳) تکافل خانواده می‌تواند به عنوان یک ابزار مالی اسلامی تأمین‌کننده‌ی اهداف بخش تعاون قانون اصل ۴۴ و سیاست‌های ابلاغی رهبری در عرصه‌ی بخش تعاون و خصوصی سازی تلقی شود.

واژگان کلیدی: تکافل، تکافل خانواده، بیمه عمر، الگوهای تکافل، شرکت‌های تعاونی سهامی عام.

فهرست مطالب

فصل اول ۱. کلیات تحقیق.....	۱
فصل دوم ۲. تحلیل نظری بیمه متعارف و تکافل.....	۱۳
۱-۲. تاریخچه بیمه.....	۱۴
۲-۲. تبیین مبانی و پیشینه ی نظام تأمین در اسلام.....	۱۵
۱-۲-۲. مبانی نظری نظام تأمین در اسلام.....	۲۰
الف. تعاون و همیاری.....	۲۱
ب. اصل کفالت همگانی.....	۲۳
۲-۲-۲. تشریح نمونه های تاریخی از نظام تأمین در صدر اسلام.....	۲۴
۲-۳. انواع بیمه متعارف.....	۲۶
۲-۴. اصول بیمه ای.....	۲۶
۲-۵. ارکان عقد بیمه.....	۳۲
۲-۶. خصوصیات عقد بیمه.....	۳۴
۲-۷. ماهیت و مبنای بیمه های اشخاص در حقوق ایران.....	۳۷
۲-۷-۱. اقسام بیمه های اشخاص.....	۳۷
۲-۷-۲. ماهیت عقد بیمه عمر در حقوق ایران.....	۳۸
۲-۷-۳. اقسام بیمه عمر.....	۴۰
۲-۷-۴. ارکان عقد بیمه عمر.....	۴۱
۲-۷-۵. تفاوت های بیمه عمر از سایر بیمه ها.....	۴۱
۲-۸. ورود بیمه به کشورهای اسلامی.....	۴۳
۲-۸-۱. اولین پاسخ های فقهی در مورد بیمه.....	۴۴
۲-۹. معرفی بیمه اسلامی (تکافل) و تاریخچه ی آن.....	۴۵
۲-۹-۱. چارچوب مفهومی تکافل.....	۴۷
۲-۹-۲. معنای همکاری متقابل در تکافل.....	۴۹
۲-۹-۳. نحوه عملکرد تکافل (رابطه ی شرکت تکافل و تکافل شوندهگان):.....	۵۰
۲-۹-۴. انواع تکافل و تبیین روش های اجرای تکافل در شرکت های تکافل موجود.....	۵۱

- الف- تکافل خانواده ۵۲
- ب- تکافل عمومی ۵۲
- ۲-۹-۵. تجربه سه کشور اسلامی در ارائه سیستم های قانونی و نظارتی لازم برای عملکرد بهینه
- شرکتهای تکافل ۵۶
- الف - مالزی : ۵۶
- ب- امارات متحده عربی ۵۸
- ج: بحرین ۶۰
- فصل سوم ۳. ماهیت تکافل خانواده در فقه امامیه و عامه ۶۲
- ۳-۱. مبانی و منابع مشروعیت تکافل از دیدگاه عامه ۶۳
- ۳-۱-۱. منابع تکافل در منابع اولیه اسلام از دیدگاه عامه ۶۳
- ۳-۱-۲. منابع تکافل در منابع خاص عامه ۶۶
- ۳-۱-۳. شرایط و مبانی تکافل از دیدگاه عامه ۷۰
- ۳-۲. ماهیت تکافل خانواده از دیدگاه حقوق دانان و فقهاء عامه ۷۳
- ۳-۳. بررسی مبانی و منابع تکافل در فقه امامیه ۷۶
- ۳-۴. بررسی الگوهای تکافل خانواده در فقه امامیه ۷۹
- ۳-۴-۱. انواع الگوهای تکافل خانواده ۷۹
- ۳-۴-۲. الگوهای تجاری تکافل خانواده ۸۰
- ۳-۵. تحلیل عقد تکافل خانواده با رویکرد تجاری از دیدگاه فقه امامیه ۸۱
- ۳-۵-۱. الگوی مضاربه ۸۲
- الف- مدل مضاربه کامل ۸۲
- ب- مدل مضاربه تعدیل شده ۸۴
- ۳-۵-۲. عقد مضاربه در فقه امامیه ۸۷
- الف) معنای لغوی و اصطلاحی مضاربه ۸۷
- اول- معنای لغوی مضاربه ۸۸
- دوم- معنای اصطلاحی مضاربه ۸۹
- ب) ارکان مضاربه و شرایط آن ۹۰
- اول: عقد ۹۰
- دوم- صاحب سرمایه (مالک) ۹۰

سوم- عامل	۹۱
چهارم- نقد بودن سرمایه	۹۱
پنجم: کار	۹۳
ج) قلمرو مضاربه	۹۳
اول- قلمرو مضاربه در لسان ادله	۹۴
دوم- راه حل های مشروعیت تکافل مبتنی بر الگوی مضاربه	۹۵
د) احکام مضاربه	۹۶
اول- لزوم و جواز مضاربه	۹۶
الف. راه های ایجاد لزوم در مضاربه	۹۶
دوم- تضمین سرمایه در قرارداد مضاربه	۹۸
۱- شرط ضمن عقد خارج لازم	۹۸
۲- ضمانت شخص ثالث	۱۰۰
سوم- تضمین سود	۱۰۴
۱- تضمین پرداخت سود حاصله از سوی بانک یا شرکت تکافل	۱۰۴
چهارم- هزینه های عملیات مضاربه	۱۰۵
الف. هزینه های تجارت	۱۰۵
ب: مخالفت عامل از اوامر مالک در قرارداد مضاربه (تقویت عامل نظارت در تکافل)	۱۰۶
پنجم- قرارداد مضاربه به صورت مشارکتی	۱۰۸
۳-۵-۳. الگوی وکالت	۱۰۹
۳-۵-۴. ماهیت عقد وکالت در فقه امامیه و حقوق ایران (با اشاره اجمالی به موارد اختلافی در فقه عامه)	۱۱۱
الف. معنای فقهی - حقوقی وکالت:	۱۱۱
ب- خصوصیات عقد وکالت	۱۱۲
اول- عقد بودن وکالت:	۱۱۲
دوم- جایز بودن عقد وکالت:	۱۱۳
سوم- مجانی بودن عقد وکالت:	۱۱۴
چهارم- اذنی بودن عقد وکالت:	۱۱۴
ج. تفاوت وکالت با قراردادهای مشابه	۱۱۵

- اول- عقد وکالت و پیمانکاری: ۱۱۵.....
- دوم- عقد وکالت و قرارداد کار: ۱۱۶.....
- سوم- عقد وکالت و ودیعه: ۱۱۶.....
- چهارم- عقد وکالت و وصایت: ۱۱۷.....
- د-انواع وکالت: ۱۱۷.....
- اول- تقسیم از جهت مورد وکالت: ۱۱۷.....
- دوم- تقسیم از جهت وجود یا عدم قید: ۱۱۸.....
- سوم- تقسیم از جهت تنجیز و تعلیق: ۱۱۸.....
- م- ارکان و شرایط وکالت: ۱۱۹.....
- اول. تشریفات ایجاب و قبول: ۱۱۹.....
- دوم- شرایط موکل و وکیل: ۱۱۹.....
- سوم. برخی شرایط مورد وکالت: ۱۲۰.....
- ۱- نیابت پذیری مورد وکالت: ۱۲۰.....
- ۲- انجام پذیری مورد وکالت: ۱۲۱.....
- و- آثار وکالت ۱۲۲.....
- اول- آثار وکالت نسبت به موکل و وکیل: ۱۲۲.....
- ۱- وظایف و تعهدات وکیل: ۱۲۲.....
- ۱-۱- اجرای مورد وکالت: ۱۲۲.....
- ۱-۲- حفاظت اموال موکل: ۱۲۳.....
- ۱-۳- رعایت حدود وکالت: ۱۲۴.....
- ۱-۴- رعایت مصلحت موکل: ۱۲۶.....
- ۱-۵- استرداد اموال موکل: ۱۲۷.....
- ۲-وظایف و تعهدات موکل: ۱۲۸.....
- ۱-۲- پرداخت اجرت: ۱۲۸.....
- ۲-۲- پرداخت هزینه ها: ۱۲۹.....
- ۳-۲- جبران خسارت: ۱۳۰.....
- دوم. رابطه وکیل و طرف قرارداد: ۱۳۰.....
- ه- زوال و انحلال وکالت: ۱۳۰.....

- اول- عزل موکل:..... ۱۳۱
- دوم- استعفای وکیل:..... ۱۳۲
- ۱- امکان اسقاط حق عزل و استعفا..... ۱۳۲
- ۲- شیوه های سلب حق عزل و استعفا:..... ۱۳۳
- ۱-۲- شرط وکالت ضمن عقد لازم:..... ۱۳۴
- ۲-۲- شرط عدم عزل ضمن عقد جایز:..... ۱۳۵
- سوم- موارد انحلال و زوال قهری:..... ۱۳۶
- ۱- فوت موکل یا وکیل:..... ۱۳۷
- ۲- جنون و اغماء موکل یا وکیل:..... ۱۳۷
- ۳- حجر موکل یا وکیل:..... ۱۳۸
- ۴- نابودی متعلق وکالت:..... ۱۳۸
- ۵- پایان مدت معین:..... ۱۳۹
- ۳-۵-۵- الگوی وقف - وکالت..... ۱۳۹
- ۳-۵-۶- عقد هبه در فقه امامیه..... ۱۴۱
- ۳-۵-۷- عقد قرض در فقه امامیه..... ۱۴۲
- فصل چهارم ۴. مقایسه فقهی_ حقوقی بیمه عمر و تکافل خانواده..... ۱۴۵
- ۴-۱. بیمه در نگاه علما و فقهاء اسلامی..... ۱۴۶
- ۴-۱-۱. خلاصه ی نظرات علمای عامه و امامیه در باره ی مشروعیت انواع بیمه متعارف..... ۱۴۶
- ۴-۲. اشکالات فقهی عقد بیمه، علی الخصوص بیمه عمر متعارف در فقه عامه..... ۱۴۹
- ۴-۲-۱. رد اشکالات فقهاء عامه در باره ی بیمه، علی الخصوص بیمه عمر متعارف..... ۱۵۲
- ۴-۲-۲. استدلال های توجیهی در جهت مشروعیت عقد بیمه متعارف..... ۱۵۴
- ۴-۳. نظرات فقهاء امامیه در باره ی عقد بیمه، علی الخصوص بیمه عمر متعارف..... ۱۵۷
- ۴-۳-۱. نظریه ی توقیفی بودن عقود و رد آن..... ۱۵۷
- الف. اصل اولیه در معاملات..... ۱۵۷
- ب. نظرات مخالف و موافق صحت عقود غیر معین..... ۱۵۸
- ج. بررسی ادله صحت عقود غیر معین..... ۱۶۰
- د. سایر ادله صحت عقود غیر معین..... ۱۶۰
- ۴-۳-۲. جایگاه بیمه در بین عقود از دیدگاه فقهاء امامیه..... ۱۶۲

- الف. اشکالات بیمه عمر در فقه امامیه ۱۶۵
- ب. پاسخ اشکال‌های فقهی بیمه عمر ۱۶۶
- ۴-۴. مقایسه بیمه عمر متعارف و تکافل خانواده ۱۷۰
- ۴-۴-۱. خلاصه اصول نظری و عملی تکافل از دیدگاه عامه ۱۷۰
- ۴-۴-۲. خلاصه تفاوت‌های بیمه عمر متعارف و تکافل خانواده از دیدگاه عامه ۱۷۲
- ۴-۴-۳. خلاصه ی تفاوت‌های بیمه عمر متعارف و تکافل خانواده در فقه امامیه ۱۷۴
- فصل پنجم ۵. امکان سنجی فقهی _ حقوقی تکافل خانواده در نظام حقوقی ایران ۱۸۲
- ۵-۱. امکان سنجی اجرای تکافل خانواده در حقوق ایران ۱۸۴
- ۵-۲. کلیات اهداف مذکور در سیاست‌های ابلاغی رهبری درباره اصل ۴۴ قانون اساسی ۱۸۵
- ۵-۲-۱. اهداف مندرج در ابلاغیه مورخ ۱۳۸۴/۳/۱ ۱۸۶
- ۵-۲-۲. اهداف مندرج در ابلاغیه مورخ ۱۳۸۵/۴/۱۱ ۱۸۶
- ۵-۳. الزامات اجرای سیاست‌های ابلاغی اصل چهل و چهارم قانون اساسی ۱۸۷
- ۵-۳-۱. پیش زمینه ها و الزامات اقتصادی و فرهنگی ۱۸۷
- الف. اصلاح افکار عمومی نسبت به خصوصی سازی ۱۸۸
- ب. ترویج فرهنگ سهامداری و تعاون ۱۸۸
- ج. الزامات ساختاری ۱۸۹
- ۵-۴. سیاست‌های کلی واگذاری بخش‌های دولتی (بخش الف) ۱۹۰
- ۵-۵. سیاست‌های مربوط به بخش تعاون در قانون اصل ۴۴ ۱۹۲
- ۵-۵-۱. گسترش مالکیت در سطح عموم مردم به منظور تامین عدالت اجتماعی ۱۹۲
- ۵-۵-۲. ارتقاء کارایی بنگاه‌های اقتصادی و بهره‌وری منابع مادی و انسانی و فناوری ۱۹۳
- ۵-۵-۳. افزایش پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و بهبود درآمدهای خانوارها ۱۹۳
- ۵-۶. شرکت‌های تعاونی سهامی عام در قانون اصل ۴۴ ۱۹۴
- ۵-۶-۱. تحلیل حقوقی ماهیت شرکتهای تعاونی سهامی عام ۱۹۵
- ۵-۶-۲. تغییرات ایجاد شده در شرکتهای تعاونی توسط شرکت تعاونی سهامی عام ۱۹۹
- ۵-۷. تأثیر قانون اصل ۴۴ بر شرکت‌های تعاونی ۲۰۰
- ۵-۸. تکافل خانواده الگویی برای تحقق اهداف سیاست‌های رهبری و قانون اصل ۴۴ در قالب شرکت‌های تعاونی سهامی عام ۲۰۴
- فصل ششم ۶. نتیجه گیری و پیش نهادها ۲۰۷

۲۰۸.....	۱-۶. نتیجه گیری
۲۱۲.....	۲-۶. پیشنهادات برای تحقیقات آتی
۲۱۴.....	فهرست منابع

فصل اول

۱. کلیات تحقیق

مقدمه

انسان موجودی است دور اندیش و آینده نگر که به مدد خرد و اندیشه ای که خداوند متعال در وجود او به ودیعت نهاده قادر است بر مشکلات فائق آید. هر کس در هر موقعیت اقتصادی و اجتماعی همواره ممکن است با حوادث و مشکلات گوناگونی مواجه شود که آسایش و آرامش زندگی او و خانواده اش را به خطر اندازد.

گذشته از حوادثی که جان و مال انسان را تهدید میکند نگرانی از آینده مبهم و نامطمئن و دلهره و اضطراب از وضع آینده نیز بر فعالیت شخص تأثیر گذارده و قدرت خلاقیت و ابتکار او را کاهش می دهد.

یکی از راهکارهایی که انسان اندیشمند برای رویارویی با خطرها و رفع مشکلات اقتصادی خود برگزیده است استفاده از بیمه به عنوان وسیله ای مؤثر در جبران زیانهای مالی ناشی از اتفاقات، تأمین آتیه، ارتقای سطح زندگی افراد جامعه و ایجاد بستری مطمئن برای رشد و توسعه اقتصادی کشور می باشد بیمه علاوه بر آن که آثار مالی خطرها و حوادث را برطرف می کند نوعی آرامش فکری به انسان می بخشد که این آرامش موجب رشد و شکوفایی استعدادها و افزایش کارایی و بهره وری در جامعه می گردد. در بین رشته های مختلف بیمه، بیمه های عمر و پس انداز به علت مزایای قابل توجهی که در بر دارد از اهمیت ویژه ای برخوردار است این نوع بیمه ها به گونه ای طراحی شده اند که هر کس با هر میزان در آمد می تواند سرمایه قابل ملاحظه ای را برای آینده خود و خانواده اش تدارک دیده و از آسیب تورم و کاهش ارزش پول در امان بماند.

امروزه بیمه های عمر در برخی از کشورها به حدی پیشرفت نموده که سایر رشته های بیمه را تحت الشعاع قرار داده است، به طوری که در کشورهای ژاپن، فنلاند، سوئیس، فرانسه، کره جنوبی، هنگ کنگ، سنگاپور، هند و برخی کشورهای دیگر بیمه های عمر بین ۶۰ تا ۸۰ درصد کل حق بیمه بازار بیمه ای این کشورها را به خود اختصاص داده است. حتی در هندوستان که جزء کشورهای در حال توسعه به شمار می رود در سال ۱۹۹۶م. تعداد ۱۰۲/۱۰۰/۰۰۰ بیمه نامه عمر در جریان بوده، بدین ترتیب بطور متوسط از هر دو خانوار هندی تقریباً یک خانوار تحت پوشش بیمه های عمر قرار دارند و از مزایای این نوع بیمه برخوردار می باشند.

بیمه در دنیا تاریخچه نسبتاً طولانی دارد اقوام و ملیت های مختلف ، بنوعی با مفاهیم بیمه و اشکالی از آن سر و کار داشته اند . اشکال اولیه بیمه بصورت همکاری و همیاری در تقسیم زیان و وام های دریایی در بین دریانوردان فنیقی ، یونانیان ، هندیها و رومیان مشاهده شده است.اینکه شکل مکتوب و رسمی بیمه از چه زمانی متداول شده بدرستی معلوم نیست اما در سال ۱۳۹۳م. در یک دفتر رسمی در ژنو ۸۰ فقره قرارداد بیمه ای ثبت شده که نشانگر قدمت بیمه گری مکتوب در اروپا می باشد.

(اهمیت و جایگاه بیمه های عمر و پس انداز، ۱۳۹۱: ۲، منقول از www.bih.ir)

روند رو به رشد قواعد حاکم بر کار بیمه با گسترش روزافزون آن بویژه بعد از انقلاب صنعتی منجر به تهیه و تنظیم مقررات بین المللی در زمینه های مختلف حمل و نقل و بیمه های دریایی گردیده است . بی تردید انگلستان بیشترین نقش را در ایجاد و تکامل قوانین بیمه در جهان دارد . بیمه لویدز به عنوان این غول بیمه ای از یک قهوه خانه متولد شده است . در طول سالهای قرن هفدهم قهوه خانه های این کشور محل تجمع بسیاری از اندیشمندان روشنفکران و تجار بود و در هر قهوه خانه افراد خاصی با طبقه اجتماعی و فرهنگی مخصوص بخود مراودت داشتند . در قهوه خانه ادوارد لویدز نیز تجار ، دلالان ، بیمه گران ، صرافان و از این طیف حضور داشتند و این محل کانون اخباربیمه و تجارت بود. سپس لویدز با انتشار روزنامه تخصصی بیمه ای ابتکار عمل جالبی را بخرج داد تا بیمه گران در جریان انتشار آخرین اخبار و وقایع تجارت و بیمه قرار بگیرند. پس از آن قهوه خانه لویدز اعتبار صد چندانی پیدا کرد به نحوی که بعد ها با انتقال به ساختمان مخصوصی به همان نام رسماً به مرکز بورس بیمه ای تبدیل شد اعتباری که تا به امروز ادامه دارد . بیمه لویدز هم اکنون در جهان قدرت بیمه ای محسوب میگردد (مصاحب، ج ۱، ۱۳۸۰ : ۴۹۴)

بیمه ی عمر به عنوان یکی از نهادهای مهم در بیمه ی اشخاص امروزه در جوامع مختلف (جوامع توسعه یافته و غیر توسعه یافته) جهت تامین زندگی افراد در زمان پیری و بعد از مرگ وجود دارد و دارای شقوق متفاوت و انواع گوناگونی شده است اما از دید فقه عامه با مشکلاتی مثل غرر، قمار، ربا...مواجه است در این زمینه اکثر فقهاء عامه بیمه ی عمر را غیر شرعی می دانند. (معصوم بالله، ۱۹۹۸ منقول از سراج زاده، ۱۳۸۸: ۱۵)

علمای عامه در خصوص بیمه عمر مرسوم حکم به حرمت آن دادند و بیان داشتند که این نوع از بیمه شامل عناصر ربا، غرر، قمار می باشد آنان دلایل خود را در خصوص وجود این عناصر چنین بیان داشته اند :

۱- غرر در بیمه به این شکل وجود دارد الف) جهالت و نااطمینانی وجود دارد که بالاخره بیمه گذار غرامت و جبرانی از بیمه گر که متعهد به پرداخت آن شده است، دریافت می کند یا خیر؟ ب)

جهالت و نا اطمینانی نسبت به میزانی که بیمه گذار بابت غرامت و جبران دریافت می کند وجود دارد . آیا کمتر از مجموع حق بیمه های پرداختی است؟ آیا بیشتر است؟ به چه میزانی است؟ آیا خسارت و غرامت پرداخت شده برابر با تمام خسارت وارد شده است یا برابر بخشی از کل خسارت است؟ (ج) جهالت و نا اطمینانی نسبت به زمان پرداخت غرامت و خسارت وجود دارد (چون نمی دانیم کی خسارت به وقوع می پیوندد).

۲- قمار در بیمه در چند حالت متصور است: الف) بیمه گذار در مقابل پرداخت مقدار کمی حق بیمه، امید دریافت مقدار زیادی خسارت و غرامت را دارد. ب) اگر هیچ اتفاقی برای بیمه گذار نیفتد، تمامی حق بیمه های خود را از دست می دهد. ج) بیمه گر ممکن است با کسری مواجه شود اگر کل مطالبات از کل حق بیمه های دریافتی و عایدات آنها بیشتر شود.

۳- ربا در بیمه به این شکل وجود دارد الف) عنصر ربا و بهره در محصولات بیمه عمر متعارف وجود دارد زیرا نماینده بیمه گذار در زمان وفات او، مبلغ بیشتری از حق بیمه های پرداختی را دریافت می کند. ب) وجوه سرمایه گذاری در ابزارهای مالی مثل اوراق قرضه، شامل عنصر ربا است. ج) جریمه های تاخیر پرداخت حق بیمه ها نیز رباست (معصوم بالله، ۲۰۰۴^۱ منقول از سراج زاده، ۱۳۸۸: ۵).

این در حالی است که بیمه متعارف از نظر علمای امامیه مجاز و مشروع می باشد. علمای امامیه در خصوص انتقادات وارده به بیمه چنین پاسخ داده اند:

أ- بیمه غرری نیست زیرا اولاً آنچه که در مقابل حق بیمه قرار می گیرد، تعهد به جبران خسارت است نه نفس جبران خسارت و از زمان انعقاد عقد، موجود و معلوم است و این تعهد از نظر عرف، مالیت دارد زیرا عرف است که موضوعات احکام و مصادیق آن ها و من جمله غرر را تعیین می کند ثانیاً: به فرض اعتبار نفی غرر در دیگر معاملات، اقبال به بیمه های اتکایی (بدین معنا که در بیمه، چون قدرت بیمه گر بر انجام تعهد ناشی از عقد، دقیقاً معلوم نیست لذا بیمه گران به بیمه اتکایی روی می کنند)، مستلزم غرر نیست، زیرا آنچه معتبر است قدرت بر انجام تعهد ناشی از عقد - به هر نحو - می باشد و این قدرت، در بیمه گر موجود است گرچه با تمسک به بیمه اتکایی باشد (سراج زاده، ۱۳۸۸: ۵).

ب- بیمه نوعی از قمار نیست زیرا از این جهت که در بیمه، گونه ای از مخاطره برای بیمه گر و بیمه گذار وجود دارد نمی توان گفت بیمه نوعی قمار است. صرف وجود مخاطره در امری، موجب قمار

بودن آن نمی شود همان گونه که در مضاربه ، مزارعه ، و مساقات و ... نیز عنصر مخاطره وجود دارد. در بیمه همان طور که گفته شد در قبال دریافت پول، تضمین بیمه گر قرار دارد، چه خسارتی صورت بگیرد و چه نگیرد. در قمار سود یک طرف به منزله این است که او در موقعیت بهتر از قمار قرار دارد. در حالیکه در بیمه بعد از جبران خسارت، تازه فرد در مکان قبل از خسارت قرار می گیرد

ج- بیمه قراردادی ربوی نیست زیرا در مقابل حق بیمه، وجه دریافت شده از شرکت بیمه قرار ندارد، بلکه تعهد او به جبران خسارت، عوض حق بیمه است. بنابراین هرچند در ظاهر ممکن است بیمه شبیه قرض باشد اما حقیقتاً چنین نیست و متعاملان قصد قرض و اقتراض ندارند. شاهد به این دلیل است که در صورت عدم وقوع خسارت ، بیمه گذار چیزی دریافت نمی کند و مشخص است که در اینجا ابراء نیز وجود ندارد. اما در قرض ، مقترض موظف به پرداخت مبلغی است که گرفته است ، مگر آنکه مقرض او را ابراء نماید. نکته ظریف قابل توجه این است که در ربا، زیاده به اعتبار مدت و زمان است، اما در بیمه، مبلغ زیادی به اعتبار حجم خسارت یا میزان سود سرمایه گذاری می باشد (نجات الله صدیق، ۱۹۸۵، منقول از سراج زاده، ۱۳۸۸: ۵).

و چون بیمه فاقد اسباب فساد معامله می باشد، عقدی صحیح است و اصالت صحه جاری می شود (طبق ماده ی ۲۱۹ و ۲۲۳ قانون مدنی ایران) و چون دلیلی بر حرمت تکلیفی آن نیز وجود ندارد، حداقل به مقتضای اصل عملی برائت ، محکوم به اباحه ظاهری است. همچنین ادله مصحح بیمه ، شامل همه انواع آن نیز می گردد.

بعد از طرح مسئله حرمت در خصوص بیمه مرسوم، علمای عامه به فکر افتادند تا با تغییراتی اساسی در ساز و کار بیمه رایج، شبهات مربوط به ربا، غرر، قمار و ... را رفع نمایند. حاصل تلاش آنها منجر به نظام جدید بیمه‌ای به نام تکافل در جهان اسلام شد.

واژه تکافل در زبان عربی از ریشه ی «ک ف ل» مأخوذ است و کفالت نیز از همین ریشه گرفته شده است و به معنای «یکدیگر راضمانت کردن، ضامن یکدیگر شدن» در معنای فعلی و در معنای اسمی به معنای «مسئولیت مشترک» می باشد. (آذرتاش آذرنوش، ۱۳۷۹: ۵۹۳) هدف از تکافل مشارکت و کمک و یاری دوطرفه میان اعضای گروه مشخصی می باشد. در عمل، تکافل به عنوان روشی مبتنی بر ضمانت مشترک در بین گروهی از اعضا در برابر ضرر و زیان‌هایی که ممکن است به آنها وارد شود، تجلی می گردد. اعضای گروه مذکور در صورتی که برای فردی مشکل و حادثه‌ای ایجاد شود، بر ضمانت و وثیقه مشترک اتفاق نظر داشته و مجموع منابع جمع شده را به فرد ضرر دیده برای جبران خسارت می پردازند. تمامی اعضای گروه تلاششان را به کار می گیرند تا فرد نیازمند را حمایت نمایند .

اصطلاح "صنعت تکافل"^۱ شامل همه‌ی متصدیان کسب و کار ارائه خدمات و محصولات تکافل می‌باشد. این صنعت شرکت‌های بیمه مستقیم^۲ که برای ارائه طیف گسترده‌ای از محصولات تکافل پذیره‌نویسی می‌کنند، شرکت‌های بیمه مرسوم که تعداد محدودی از محصولات تکافل را ارائه می‌کنند و شرکت‌های بیمه اتکائی و تکافل اتکائی را در برمی‌گیرد. بانک‌ها نیز با پرداختن به کسب و کار تکافل و توزیع محصولات تکافل در حال تبدیل شدن به بازیگران فعال در عرصه این صنعت می‌باشند. همچنین واسطه‌های بیمه اتکائی، سندیکاهای بیمه و مدیران صندوق‌ها در کسب و کار تکافل فعال هستند. تکافل به طور خاص به ارائه‌ی محصولات مبتنی بر مقررات تعریف شده معین و فرایندهای مطابق با اصول شرعی (مثل الگوهای مضاربه و وکالت)، مقررات مدیریت سرمایه‌گذاری و اداره صندوق‌ها و اصول تعاونی مشارکت ریسک و پاداش‌ها که معمولاً در تکافل با نام "مشارکت در سود" شناخته می‌شود، می‌پردازد. اگر چه در بین علمای امامیه مخالفت کمتری با بیمه رایج شده است، اما هر دو مکتب عامه و امامیه در مورد شرعی بودن تکافل، توافق کلی دارند. بنابراین صنعت تکافل امکان بالقوه توسعه در همه کشورهای دارای مکتب‌های امامیه و عامه را دارد (سهیل جعفر، ۲۰۰۷ منقول از سراج زاده، ۱۳۸۸: ۷).

صنعت تکافل در دهه‌های اخیر نرخ رشد بالایی را تجربه کرده است. در حال حاضر ۲۵۰ شرکت بیمه خصوصی اسلامی در سرتاسر دنیا وجود دارد و حق بیمه‌های دریافتی توسط شرکت‌های موجود در سال ۲۰۰۵ میلادی بالغ بر ۲ میلیارد دلار بوده است که طبق آمارهای رسمی نه تنها در کشورهای مسلمان بلکه در کشورهای غیر مسلمان نیز مورد استقبال قرار گرفته و همچنان در حال توسعه است. گفتنی است که در ایران و بسیاری از کشورهای اسلامی با توجه به پذیرفته شدن بیمه رایج شرکت‌های تکافل تاسیس نشده‌اند (سیفلو، ۱۳۸۷) و این خود اهمیت و ضرورت بررسی، واکاوی و توسعه چنین کسب و کاری را در صنعت بیمه کشور نشان می‌دهد می‌کند.

نکته‌ی قابل توجه این است که بیش از ۵۰ درصد حجم بیمه‌ای دنیا به بیمه عمر اختصاص یافته است این رشته از بیمه یکی از ابزارهای مهم اقتصادی شمرده می‌شود و شرکت‌های بیمه عمر در جایگاه قطب‌های سرمایه‌گذاری در جهان شمرده می‌شوند. اما سهم بیمه عمر در ایران بسیار کمتر از متوسط جهانی است و نتیجه این مسئله، از دست رفتن فرصت‌ها برای جمع‌آوری سرمایه‌های مردم و بهره‌گیری از آن در شکوفایی اقتصاد جامعه است. وضعیت این صنعت در ایران رضایت بخش نیست، چون سهم کل صنعت بیمه در بازار مالی کشور طی سال‌های ۱۳۸۶ - ۱۳۷۲ به اندازه دو درصد بوده

1- Takaful industry

2- Direct insurance companies